

Wijze mannen

Eerder verscheen van Susan Smit:

Heks

Wijze vrouwen

De stad en de sterren

Elena's vlucht (roman)

De zweefmolen

Letterhonger

Wat er niet meer is (roman)

100 spirituele plekken die je gezien moet hebben

Vloed (roman)

Susan Smit

Wijze mannen

WAT WE VAN MANNEN KUNNEN LEREN

Lebowski Publishers, Amsterdam 2010

Eerste druk, oktober 2010

Tweede druk, december 2010

© Susan Smit, 2010

© Lebowski Publishers, Amsterdam 2010

Omslagontwerp: Evert-Jan Hielema, XLent, Hilversum

Omslagfoto: Studio Nico Kroon, Amsterdam

Foto Marten Toonder: © Klaas Koppe

Kleding: McGregor

Typografie: Michiel Niesen, ZetProducties, Haarlem

ISBN 978 90 488 0663 8

NUR 320

www.susansmit.nl

www.lebowskipublishers.nl

Lebowski Publishers is een imprint van Dutch Media Uitgevers bv

978 90 488 0664 5

Voor mijn neefje Jack

‘Dit boven alles: wees trouw aan jezelf,
dan kun je, net zoals de dag op de nacht volgt,
nooit leugenachtig zijn tegenover anderen.’

WILLIAM SHAKESPEARE

‘Honderd mannelijke en honderd
vrouwelijke kwaliteiten maken een volmaakt mens.’

TIBETAANS SPREEKWOORD

Inhoud

Inleiding 13

1 De balans vinden tussen hard en zacht 23

Ton van der Kroon over zoeken naar ware mannelijkheid

2 Het aangaan van het avontuur 39

Redmond O'Hanlon over verwondering, reizen en een beetje kind blijven

3 De moed om je eigen weg te gaan 55

Arthur Japin over vergeving, eigenzinnigheid en worden wie je was

4 De boodschap van emoties 73

Marinus Knoope over omgaan met gevoelens

5 Het nut van empathie 87

Frans de Waal over wat we van dieren kunnen leren

6 Het vermogen te twijfelen 103

Meester Max Moszkowicz senior over nuancering
en het recht op verdediging

7 Het belang van kritisch denken 115

Guus Kuijer over geluk zoeken en balans vinden

8 Toewijding voelen voor je werk 133

Alain de Botton over tijdelijkheid, status en liefde van de wereld

9 De lessen van leiderschap 147

Joop van den Ende over groot denken en je omringen met gedreven mensen

10 Het geschenk van liefde 161

Thich Nhat Hanh over de kunst van het liefhebben

11 De kracht van seksuele energie 177

Tijn Touber over het bezweren van je demonen

12 Aanwezig zijn 193

Eckhart Tolle over contact met de stilte

13 Wees ontvankelijk 207

Wayne Dyer over loslaten

14 De weg van de strijder 219

Paulo Coelho over magie, tekens en ervaring

15 Het wezen van de dingen 233

Marten Toonder over innerlijke beschaving en bezieling in de natuur

16 Het vervullen van je dromen 245

Deepak Chopra over zielswensen en het grote 'wij'

17 De toekomst van de mensheid 257

Ervin László over de eenheid van alles

Literatuurlijst 269

Dankwoord 271

Inleiding

Het schrijven van mijn derde boek *Wijze vrouwen* in 2003 voelde voor mij als een groot avontuur: ik wilde reizen, ontdekken, ontmoeten en ik was op zoek naar rolmodellen om me aan op te trekken en me aan te spiegelen. Ik ben een vrouw, dus zocht ik in eerste instantie wijsheid en inspiratie bij oudere vrouwen. Vijf jaar later breidde ik het boek uit met enkele hoofdstukken omdat ik zelf was gegroeid en beseftte dat er nog thema's misten: de inzichten over seksualiteit en relaties van Benoîte Groult, het omarmen van de realiteit van Byron Katie, de moed om te stralen en jezelf niet kleiner te maken dan je bent van Marianne Williamson en de ideeën over reïncarnatie van Shirley MacLaine. In 2010 voegde ik er nog een hoofdstuk aan toe met lessen over werk en omgaan met geld van onze eigen succesvolle *selfmade woman* Annemarie van Gaal.

Nu, op mijn zesendertigste, heb ik opnieuw het gevoel dat ik iets over het hoofd heb gezien. De helft, om precies te zijn. Ik mis de mannelijke blik op wijsheid en levenskunst.

In de Oude Religie, de natuurreligie van voor het christendom in Europa, geloofde men dat er een vrouwelijke en een mannelijke energie bestaat in alles wat leeft. In de natuur is mannelijkheid en vrouwelijkheid met elkaar verweven. Als die twee polen samenkomen is er schepping, levenslust, dynamiek, beweging tussen ontvankelijkheid en initiatief. Het een is niet verheven boven het ander; ze hebben elkaar nodig en vullen elkaar aan.

In de Oude Religie wordt de vrouw gesymboliseerd door de maan en de man door de zon. Dat ligt voor de hand, want de

cyclus van de maan past perfect bij de cyclus van de vrouw: ze is gedurende negen manen zwanger en ze heeft eens per maan-cyclus een menstruatie of 'maanstonde'. Ook haar leven vertoont de drie fasen die bij de maan passen: de wassende maan hoort bij de 'maagd' (de premenstruele dochter), het stadium waarin een meisje exploreert, onderzoekt, onafhankelijk en ongebonden is. De volle maan hoort bij de 'moeder' (de vruchtbare vrouw), de fase die bij een vrouw in het teken staat van creativiteit, neerzetten wie ze is en – niet noodzakelijk – het voortbrengen van leven. De afnemende maan past bij de 'croune' (de postmenstruele wijze vrouw) en hoort bij de fase van introspectie, het laten bezinken van kennis en ervaring zodat het wordt omgezet in wijsheid en het doorgeven van deze wijsheid aan jongere generaties.

De man hoort bij de zon, schreef ik al. De gang van de zon bepaalt de grotere cyclus in de natuur; die van de vier seizoenen in het jaar. Een aantal momenten in het jaar werd in de Oude Religie passend gemarkeerd met rituelen en feesten: tijdens midwinter (21 december, de langste nacht van het jaar) als de zon weer aan kracht zal winnen, tijdens midzomer (21 juni, de langste dag van het jaar) als de zonnekracht op haar hoogtepunt is en aan kracht zal verliezen; tijdens de lente- en de herfstequinox waarbij dag en nacht precies even lang zijn.

De zon en de maan werken samen: er zijn dertien manen in het jaar waarin de zon een volledige cyclus volbrengt. Elk etmaal wisselen zon en maan elkaar af om dag en nacht te creëren. In alles wat leeft zitten de twee polen van mannelijke en vrouwelijke energie ofwel yang en yin. Het bekende yin-yangteken laat een donker en een licht veld zien, waarbij het donkere deel een lichtpunt in zich bevat en het lichte deel een donker punt. Zo is het ook met de mens: word je als man geboren, dan draag je ook een beetje vrouwelijkheid in je. Word je als vrouw geboren dan draag je ook een stukje mannelijkheid in je. Je ziet het

in onze hormoonhuishouding: de man heeft wat oestrogeen en de vrouw wat testosteron, maar niet in de mate waarin de andere sekse het bezit.

Carl Jung noemde het vrouwelijke in de man de 'anima' en het mannelijke in de vrouw de 'animus'. Het hangt van de opvoeding en de cultuur af hoezeer wij onszelf toestaan dit deel van onszelf te leren kennen.

Hoe meer we alle kanten van onszelf ontwikkelen en uiten, hoe evenwichtiger en gelukkiger we zijn. Het draait om dynamiek, beweging en afwisseling: zoals dag en nacht elkaar afwisselen, zo hebben we ook afwisselend mannelijke en vrouwelijke kwaliteiten nodig om door het leven te gaan.

Voor mij geldt dat ik mijn vrouwelijke energie in al haar aspecten behoorlijk heb eigengemaakt en er de vruchten van pluk. Bij mijn mannelijke energie is dat maar mondjesmaat het geval.

Via mijn verbeelding, in mijn romans, verplaats ik me graag en vaak in mannen, of dat nu een katholieke boerenzoon, een tegendraadse librettist of een Noordwijkse visser is. De meest gestelde vraag bij lezingen is hoe het nu toch mogelijk is dat ik als vrouw vanuit een man kan schrijven? Mijn antwoord: om fictie te schrijven moet je in de schoenen kunnen staan van een ander mens met andere overtuigingen, omstandigheden en achtergronden dan jijzelf. Als je die stap eenmaal hebt gemaakt, dan is de stap van een vrouwelijk personage naar een mannelijk personage nog maar heel klein. In mijn beroep heb ik het voorrecht om uren per dag te leven, te denken, te voelen als iemand van het andere geslacht. Mezelf laat ik achter als ik het rijk der verbeelding betreed, zoals Gustav Flaubert dat deed toen hij vanuit Emma Bovary schreef.

In het echte leven maakte ik zelden gebruik van mijn mannelijke kant, mijn animus. Pas de laatste twee jaar leidde een serie gebeurtenissen ertoe dat ik de mannelijke energie in me-

zelf moest aanspreken. Ik werd uitgedaagd om te strijden aan het einde van en na een relatie. Erboven staan en teren op innerlijke kracht voldeed niet langer; ik moest mijn tanden laten zien. In mijn werk werd ik succesvoller en moest ik me zakelijker opstellen om niet overspoeld te raken door lezingen, interviews en schrijfoopdrachten. Ook in geldzaken (tot dan toe gedroeg ik me alsof geld niet bestond en op miraculeuze wijze op en van mijn girorekening ging) moest ik bewuster worden. En toen ik een documentaire maakte over uitgebuite meisjes in Bangladesh werd de boze buitenwereld tastbaarder dan ooit en moest ik een, voor mijn gevoel, mannelijke kracht in mezelf aanspreken om me staande te houden. Al die dingen brachten me in contact met de mannelijke energie in mezelf en ik had het gevoel dat dit me als vrouw in evenwicht bracht. Het bracht me ook – beter laat dan nooit – een zekere mate van volwassenheid.

Het waren de mannen in mijn leven die me – niet altijd op een even zachtzinnige manier – geleerd hebben me te doen gelden, mijn grenzen aan te geven, op te komen voor mezelf. Zij hebben me ook, gewoon door te zijn wie ze zijn, laten zien hoe belangrijk het is assertief te zijn, niet altijd aardig gevonden te willen worden, groot te denken, ruimte in te nemen, zelfvertrouwen te hebben, de leiding te nemen als de situatie daarom vraagt, eervol te zijn, trouw te blijven aan mezelf en risico's te nemen.

Zoals elke vrouw – heteroseksuele vrouw, moet ik zeggen – ben ik in de liefde op zoek gegaan naar mannelijke energie. Net zoals bij veel meisjes zijn er bij mij wonden toegebracht door mijn vader, de eerste man in het leven van een vrouw. Deze wonden beïnvloedden mijn keuzes in de liefde, zoals dat gebruikelijk is. Eerst ging ik grillige, hedonistische en emotionele mannen zoals mijn vader uit de weg en daarna zocht ik hen op, mezelf wijs-

makend dat ik daarmee mijn vaderwond had geheeld. Pas toen ik met hen had leren omgaan, ditmaal als volwassen vrouw, en die periode achter me liet, was ik vrij van beïnvloeding en was ik in staat om de man te kiezen die bij *mij* paste – niet bij *mijn soort wond*.

Ik heb overgeëmancipeerde geliefden gehad die geen hamer of kapotte printer aanraakten en mij alles lieten regelen en geliefden die juist wilden overheersen, bepalen, die ‘de directeur speelden’. Al die tijd was ik op zoek naar mannelijkheid om tegenop te kijken, me tot aangetrokken te voelen, maar ook om me gekoesterd en beschermd te weten. Net zoals ik ernaar verlangde dat mijn geliefde om andere redenen en op andere manieren naar mij opkeek, zich tot me aangetrokken voelde en zich door mij gekoesterd wist. Nu ik dat op mijn zesendertigste eindelijk ervaar in de liefde – iets wat op zijn best te omschrijven valt als een soort gelijkwaardigheid zonder gelijksoortig te willen zijn – voel ik me klaar om over mannelijkheid te schrijven. Weliswaar vanuit de vrouwelijke visie – ik kan mezelf nu eenmaal niet uitschakelen – maar met het doel met een open blik en een open hart te leren van wijze mannen en daarmee mijn lezers, man en vrouw, tot inzichten en inspiratie te brengen.

Over dit boek zal ik vaak de vraag moeten beantwoorden waarom ik het schrijven over mannelijkheid niet heb overgelaten aan mannen. Ik zal antwoorden dat ik mijn eigen innerlijke stuk mannelijkheid wilde ontwikkelen en uiten. Ik zal ook antwoorden dat ik een broer heb, een vader, een neefje, een geliefde en goede vrienden, en dat ik het nodig vond om ze beter te leren kennen en van ze te leren. Ik zal zeggen dat ik hun grootsheid al in ze zag en ze een duwtje in de rug wilde geven om de mooiste en krachtigste man te worden die ze maar kunnen zijn.

‘De vrouw is belangrijk bij het herontdekken van ware man-

nelijkheid,' zei schrijver Ton van der Kroon tegen me. 'De vrouw moet de man roepen, wakker maken – of dat nu de muze, de godin of de geliefde is. Het was Maria Magdalena die Jezus zalfde tot de Messias. Zij wijdde hem in zijn koningskracht in. Dat is volgens mij wat er op dit punt in de geschiedenis moet gebeuren: de vrouw is nodig om de man in zijn ware kracht te zien en de koning in hem wakker te maken.'

De thema's mannen en mannelijkheid hebben geen goede pers. *It's a man's world*, en daarom krijgen mannen de schuld van alles wat niet deugt in de maatschappij. Sommige mensen denken bij het woord 'mannelijkheid' onmiddellijk aan de macho, de agressor, de *male chauvinist pig*. Vastgeroeste man- en vrouwbeelden met bijpassende rolpatronen, verwoestende oorlogen, de onderdrukking van de vrouw; dit alles vraag ik je los te laten tijdens het lezen van dit boek.

Het is belangrijk het over mannelijkheid te kunnen hebben zonder dat het als seksistisch wordt opgevat. In geëmancipeerde kringen was het lang mode om de verschillen tussen man en vrouw weg te moffelen en toe te dichten aan opvoeding en cultuur. Toch is er onomstotelijk bewijs voor het onderscheid: in het dna is het genetisch verschil tussen man en vrouw iets meer dan drie procent. We zijn voor zevenennegentig procent hetzelfde, maar in alle cellen zit drie procent verschil die ons anders maakt. Die drie procent is boeiend, interessant, aantrekkelijk, inspirerend; niet bedreigend. In dit boek richt ik me, na het schrijven van *Wijze vrouwen*, nu eens specifiek op mannelijkheid omdat ik denk dat begrip en waardering van die drie procent waarin de man van de vrouw verschilt ons allemaal helpt om de kwaliteiten van mannelijkheid ten volle te begrijpen, te ervaren en te benutten.

Om werkelijk open te staan voor die mannelijke kwaliteiten is het nodig om de verstoorde beelden van mannelijkheid en vrou-

welikhed die ons in de weg zitten, en die tot stereotypen zijn verheven, los te laten.

De geschiedenis van onze verwrongen perceptie van de seksen gaat duizenden jaren terug, tot voor het begin van onze jaartelling. De Godin uit de Oude Religie werd de rug toegekeerd en de God triomfeerde, waarmee het goddelijke vrouwelijke verdacht werd gemaakt, verketterd en uitgebannen en het goddelijke mannelijke werd verdraaid en vervormd. Het verwrongen beeld van mannelikhed werd eerst opgelegd door de Kerk, daarna overgenomen door de maatschappij en ten slotte door het gezin.

Wat mannelijk en wat vrouwelijk wordt gevonden, is sterk afhankelijk van de plek waar we op aarde geboren worden, maar ook van de tijdgeest. Neem de traditionele huisvrouw die thuis poetst en voor de kinderen zorgt, terwijl haar echtgenoot buiten de deur werkt; je zou denken dat zij al eeuwen bestaat, maar ze bestaat pas tachtig jaar en is nu al weer aan het uitsterven.

Mannelikhed in de traditionele zin van het woord betekent winnen, ten strijde trekken en domineren. Dat is een eenzijdig en schraal beeld van mannelikhed, waarin het wilde, vaderlijke, wijze, creatieve, nobele en liefhebbende deel geen plek heeft. Mannelijke kwaliteiten omvatten volgens mij moed, waarbij zelfbehoud wordt afgewezen ten gunste van het hogere doel; risico's nemen waar anderen kiezen voor gemak en comfort; eergevoel hebben vanuit zelftrouw; gezond leiderschap tonen en verantwoordelijkheid voelen voor het beschermen van het gezin, het land, de eigendommen. Deze kwaliteiten moeten zoals alle kwaliteiten in goede banen worden geleid, omdat ze anders ontaarden in roekeloos en koppig gedrag, in hameren op de eigen importantie.

Andreas Kinneging schrijft in het voorwoord van *Mannelikhed*: 'De waarlijk en in hogere zin mannelijke man is niet iemand die zichzelf laat gaan, maar iemand die zichzelf juist weet

in te houden. Die meester is over zijn primaire impulsen. Die zijn kracht inzet in dienst van het zwakke en kwetsbare. Die beschermt en behoedt. Het is in één woord een heer, een man van deugd en eer, in de beste zin van die bijna vergeten woorden.'

De afgelopen decennia is het goddelijke vrouwelijke opgediept uit het stof van de geschiedenis en maakt het een heuse comeback. De bestseller van Dan Brown, *De Da Vinci Code*, heeft het goddelijke vrouwelijke opnieuw onder de aandacht van het grote publiek gebracht, de rol van vrouwen binnen de kerk verandert in hoog tempo, er is belangstelling voor godinnen in verschillende tradities en er is een opleving van oude religies waarin het vrouwelijke een gelijkwaardige rol speelt. Dat dit alles zijn weg vindt naar steeds grotere groepen mensen, is geweldig. Maar daarmee zijn we nog niet klaar.

Het is tijd om het goddelijke mannelijke opnieuw te definiëren.

Auteur Tijn Toubert stelde me tijdens het schrijven van dit boek een vraag die door mijn hoofd is blijven spoken: 'Moet ik om in balans te komen nu mijn vrouwelijke kant verder ontwikkelen of mijn mannelijke kant zuiveren?' Volgens mij het laatste.

Laten we proberen verouderde stereotypen te overstijgen zonder te beweren dat we hetzelfde zijn. Laten we verwrongen overtuigingen van mannelijkheid loslaten om terug te keren naar het ware mannelijke. Mannelijkheid is zowel grof als verfijnd. Het is de krijger. De minnaar. De nar. De koning. De denker. De dichter. Het is mijn wens dat al die typen mannen gaan leven vanuit hun eigen verlangens en talenten en hun eigen taak ontdekken vanuit trots en eigenwaarde, passie en plezier – en zo de jongens en vrouwen in hun omgeving tonen welk soort mannelijkheid zij op hun beurt in zichzelf kunnen ontwikkelen om een compleet, krachtig mens te worden.

Dit boek is voor jongens en mannen die rolmodellen zoeken en hun mannelijke energie willen aanboren, maar ook voor vrouwen die de mannelijke kant in zichzelf willen aanspreken en die mannen willen begrijpen en liefhebben. Bovenal is het bedoeld voor mensen die van andere mensen willen leren.

1 De balans vinden tussen hard en zacht

Ton van der Kroon over zoeken naar ware mannelijkheid

De koningin in *Sneeuwwitje* zat bij een ebbenhouten raamkozijn te naaien. Buiten lag er sneeuw en toen ze in haar vinger prikte, vielen er drie druppels bloed in de sneeuw.

‘Ik wil een kind zo wit als sneeuw, zo rood als bloed en zo zwart als het raamkozijn,’ zei ze. Ze kreeg een meisje. Hoe kan het ook anders: dit is het levenspad van de vrouw. Wit, rood en zwart horen bij de fasen van de maan: eerst het maagdelijke en onschuldige wit van de nieuwe maan, dan het rood van de liefde, de strijd en het moederschap van de volle maan en ten slotte het zwart van de ouderdom en de kennis horend bij de afnemende maan.

Het mannelijke pad voert van rood naar wit en eindigt in zwart. De zonsopkomst gaat gepaard met rood en oranje, de volle middagzon is wit en helder en de nacht die volgt op de ondergaande zon is zwart. De weg van de man voert ‘van de rode intensiteit naar de witte betrokkenheid en dan naar de zwarte menselijkheid,’ schrijft Robert Bly in *De wildeman*.

De zwarte periode binnengaan, gaat niet vanzelf. Er is contemplatie en zelfonderzoek voor nodig. Het gaat erom de donkere delen van jezelf, die je hebt weggedrukt omdat ze jou of je omgeving niet bevielen – maar die van onschatbare waarde zijn – terug te nemen. ‘De schaduw naar binnen halen,’ zoals dat heet.

Sommige mannen slaan de rode fase over en zijn direct wit, anderen bereiken nooit de zwarte fase. Nelson Mandela werd

zwart toen hij in de gevangenis op Robbeneiland zat. De Dalai Lama werd zwart nadat hij Tibet in 1959 in ballingschap verliet. Aartsbisschop Desmond Tutu werd zwart nadat hij jaren had gestreden tegen de apartheid. Na de val van het apartheid-regime zei hij dat ‘verzoening beter is dan vergelding’.

We kunnen veel leren van de inzichten en ervaringen van mannen in hun zwarte periode, of we nu man of vrouw zijn. Mannen in hun zwarte fase zijn wijs, maar hoeven niet per se oud te zijn. Ze kunnen bovendien heel verschillende karakters hebben, maar ze hebben de volgende dingen gemeen: ze staan bewust in het leven, ze zijn niet bang om naar binnen te kijken en ze erkennen hun fouten en proberen het de volgende keer beter te doen. Ze zijn zich bewust van hun gedachten, woorden, handelingen en de consequenties daarvan, tonen betrokkenheid en verbondenheid met de wereld en zijn in staat hun ego te overstijgen. Ze begrijpen dat het mannelijke verlangen je tegenstander te verslaan soms moet wijken voor het verlangen om te leren. Ze zullen het daarom eens zijn met Socrates als hij zegt dat ‘het beter is te worden weerlegd dan gelijk te krijgen, want degene die je weerlegt bewijst je een grote dienst door je dichter bij de waarheid te brengen.’

Een van de mannen die nog niet oud is, maar in mijn ogen wel zwart en wijs, is Ton van der Kroon. Hij is als auteur, workshop-begeleider en counselor een van de voortrekkers op het gebied van mannenwerk – groepstherapie voor mannen.

In 1999 interviewde ik hem voor een artikel in *Volkskrant Magazine* over mannenwerk. Van de hoofdredacteur had ik groen licht gekregen, maar toen ik het stuk inleverde bleef de chef redactie me maar vragen om dingen aan te passen. Nadat ik de tekst voor de vierde keer had teruggekregen, vroeg ik vertwijfeld of hij eigenlijk wel een artikel over dit onderwerp wilde hebben.

‘Wij gaan niets plaatsen over mannen die met trommeltjes en oerschreeuwen de bossen in gaan om weer wild te worden,’ zei hij zonder me aan te kijken.

En dus moest ik Ton vertellen dat het me niet zou lukken het stuk te laten plaatsen. Hij bleef er vrolijk onder: ‘De tijd is kennelijk nog niet rijp,’ zei hij.

Sindsdien kom ik Ton regelmatig tegen. Hij schrijft, net als ik, voor tijdschrift *Happinez*, ik zie hem op feestjes en vroeg eens zijn advies bij een boek over spirituele plekken in de wereld dat ik aan het schrijven was. Hij bood een helpende hand en was bereid zijn kennis te delen zonder iets terug te verlangen. Een vriend van hem omschreef hem eens als iemand met wie je dingen over jezelf en de wereld ontdekt. ‘Hij schept ruimte voor de ander,’ zei hij. Daar ben ik het mee eens. Ton is een leider – niet een die je vertelt wat je moet doen, maar een die een stukje met je meeloopt en je met humor en zelfrelativering op dingen wijst.

Ton van der Kroon studeerde bedrijfskunde en theaterwetenschap in Groningen, maar haakte af toen hij tegen de grenzen van de wetenschap aanliep. Hij bewandelde het pad van de persoonlijke ontwikkeling, ging reizen en volgde workshops bij Robert Bly, de bekendste schrijver over mannenwerk in de Verenigde Staten. Terug in Nederland besloot Van der Kroon hier het mannenwerk gestalte te geven. Hij begon met de vertaling en publicatie van een boek van Bly, *Op zoek naar de man*, en richtte zijn eerste mannengroep op. Inmiddels heeft hij de bestseller *De terugkeer van de koning* op zijn naam staan, schrijft hij talloze boeken, organiseert hij eens per jaar het Maria Magdalena Festival in Zuid-Frankrijk en geeft hij workshops voor mannen in de hele wereld.

Ton van der Kroon is een van de eerste mensen die ik vertel over mijn plan om een boek te schrijven over mannenwijsheid. Hij reageert zo enthousiast dat ik hem durf te vragen of hij in het

eerste hoofdstuk aan bod wil komen. ‘Een eer,’ roept hij. Voor mij voelt dat als de omgekeerde wereld: Ton van der Kroon, de autoriteit op het gebied van mannenwerk in Nederland, wil zijn ideeën met mij delen. Eervol voor mij.

We hebben bij mij thuis afgesproken en stipt op tijd belt Ton van der Kroon aan. Hij woont op een steenworp afstand van mij vandaan in de Amsterdamse Jordaan, dus hij is komen lopen. We nestelen ons op een zonovergoten bank bij het open raam en ik stel hem de enige juiste openingsvraag: wat is mannelijkheid?

‘Dat is een heel verwarrende vraag,’ zegt hij. ‘Elke man vraagt zich dat vroeg of laat af. Geeft mijn vader het voorbeeld van man-zijn? Je kijkt naar je vader en komt erachter dat zijn manier toch niet helemaal bij jou past. Vervolgens ga je op zoek naar rolmodellen, mentoren en helden om te bewonderen en te kopiëren. Ten slotte kijk je diep naar binnen en vind je je eigen manier.’

‘Je doet iemand na die je bewondert, dat lukt niet en dat ben jij, zoals Picasso zei?’

Van der Kroon grinnikt en knikt. ‘Zoiets. Hoe dan ook: het is belangrijker de vraag wat mannelijkheid is te stellen dan het antwoord te krijgen, want dat is voor een man het startpunt van de zoektocht, van volwassen worden, van man worden.’

Dat is heel mooi, maar nu heb ik nog mijn antwoord niet.

‘Jij hebt ernaar gezocht, er workshops over gegeven en er boeken over geschreven,’ zeg ik dus maar. ‘Wat is jouw antwoord op de vraag wat mannelijkheid is?’

Hij lacht. ‘Ik vergelijk het graag met een principe dat ik van yoga ken. Bij yoga ontwikkel je niet zozeer de biceps, de spieren die je aan de buitenkant ziet, maar de innerlijke spieren die je ruggengraat overeind houden. Als je yoga beoefent, word je steeds sterker vanbinnen en soepeler vanbuiten. In onze cultuur zie je precies het omgekeerde: de buitenkant wordt getraind,

zowel in haantjesgedrag als in rollende spieren, maar de binnenkant wordt vergeten. Voor mij is mannelijkheid een innerlijke kracht: autonomie, integriteit, kunnen handelen, weten op te treden. Dat kan niet zonder zachtheid en flexibiliteit, anders wordt het gedrag fanatiek, agressief en overheersend. De ware man is geen macho, geen softie, maar een man die kan invoelen en ook kan optreden, een man die handelt vanuit zijn hart.’

‘Leven vanuit het hart – niet vanuit het hoofd, wat mannen vaak wordt toegedicht?’

‘Het hart is het centrum van het lichaam. Het is de zetel van de ziel. Als het hart ziek is, verhardt een man. Hij verliest de band met zichzelf, de wereld en de mensen om zich heen en gaat zich achter de muren van zijn bolwerk verschansen. Het hart is niet alleen maar lief, moet je weten, het is ook vurige passie. Het heeft een onderscheidend vermogen: hier sta ik wel achter en daar niet. Ik werk veel met mythen en ik plaats “passie” bij het archetype van de wildeman. Het staat voor oerkracht, ergens warm voor lopen – of dat nu sport, seks of iets anders is. Compassie, die andere energie van het hart, hoort bij het archetype van de koning. Deze is verbonden met wijsheid. Het is de versmelting van mannelijke daadkracht en vrouwelijke wijsheid. Een man die dit bereikt bezit leiderschap die een verbinding legt tussen mannelijke en vrouwelijke kwaliteiten, tussen goddelijke inspiratie en dagelijkse, aardse bezigheden, tussen de zorg om het milieu en de behoeften van de economie, tussen de dromen van morgen en de realiteit van vandaag.’

Voor mij is de term ‘wildeman’ niet nieuw. Jaren geleden las ik het boek van Robert Bly, *Iron John*, dat is vertaald als *De wildeman*. Het is een mythische, symbolische figuur die sinds de zestiende eeuw volledig uit Europa is verdwenen. Je kunt hem tegenkomen op oude wapenschilden, munten en gevelstenen, maar weinig mensen weten nog wie hij is. De wildeman staat

in contact met seksualiteit, passie en het wilde in de natuur. Wanneer een man in contact komt met de wildeman in zichzelf kan een waarachtige kracht worden aangeboord. Hij is in staat zijn stem te verheffen, uit te spreken wat hij wil en zijn eigen verlangens te volgen. Bly schreef: 'De energie van de wildeman leidt tot krachtdadig optreden – niet wreed, maar wel beslist. De wildeman is niet tegen beschaving, maar wordt er ook niet door in bedwang gehouden.'

Ton van der Kroon noemt de wildeman 'de innerlijke mentor van een man'. Hij lacht als hij mijn verbaasde gezicht ziet: 'Jij denkt zeker aan een idioot met een grote knuppel?'

Ik geef toe dat ik weleens zoiets voor me heb gezien.

'In oude mythen en verhalen zie je dat de wildeman jonge mannen inwijdt in de vraag 'wat is mannelijkheid?' Hij neemt ze mee het bos in, hij onderwijst ze over het leven en vraagt hen wat hun taak in het leven is. Hij stimuleert mannen om tegen heersende verwachtingen en gebruiken in te gaan en daardoor bij hun bestemming te komen.'

Ik begin te begrijpen wat Bly bedoelt als hij schrijft dat de wildeman niet tegen beschaving is, maar er ook niet door in bedwang wordt gehouden. Beschaving heeft soms vernieuwing nodig. De etiquettes die onderdeel zijn van een beschaving, cultuur of familie zijn prima, maar het leven zelf is belangrijker. Als er iets moet worden doorbroken, dan moet dat. Gedragingen of ideeën die afwijken worden meestal niet gewaardeerd omdat ze de orde doorbreken. Toch moet een man eigenzinnig zijn als het nodig is en op dat moment niet luisteren naar een uiterlijke autoriteit.

De wildeman staat ook voor daadkracht, schreef Bly. Daar vraag ik Van der Kroon naar.

'Ik had eens een aikidoleraar,' begint hij en valt zichzelf dan in de rede: 'Ik deed drie maanden aikido, dat was duidelijk niet mijn ding. Hoe dan ook, die man had zwarte banden in elke vecht-

sport. Ik ben nooit vergeten dat hij ons als mannen adviseerde om als het even kan een conflict uit de weg te gaan. “Ga de strijd niet aan,” zei hij, “tenzij het niet anders kan.” Ik begreep waarom hij dat zei, want zijn lichaam was een moordwapen en de gevolgen van een gevecht zouden niet te overzien zijn. Probeer het eerst in harmonie op te lossen, bedoelde hij, maar als dat niet lukt, grijp dan in. Wees zacht als het kan, hard als het moet.’

De optie ‘zacht als het kan’ wordt vaak vergeten, daarvoor hoeven we de krant maar open te slaan, maar ook de optie ‘hard als het moet’. Srebrenica is daar een afschrikwekkend voorbeeld van. Nederlandse mariniers trokken naar de moslimenclave om het volk te beschermen tegen aanvallen van de Serviërs, maar vertrokken toen het hen te heet onder de voeten werd. Achtduizend mannen werden omgebracht en de vrouwen werden verkracht. Het duurde zeven jaar voor de schaamte over deze actie resulteerde in de val van het kabinet.

‘Dat was verschrikkelijk voor de soldaten, voor de mensen daar en voor Nederland,’ zegt Van der Kroon. ‘We hadden moeten blijven. Ik kon dat als man bijna fysiek voelen. Ik heb nooit in het leger gezeten omdat ik heb getekend voor gewetensbezwaren, maar ik dacht: *nu* had ik daar moeten zijn.’

Daar ben ik stil van.

Als een man zijn innerlijke wildeman niet kent, begin ik te begrijpen, dan schiet hij door in vechtgedrag of blijft hij hangen in te soft gedrag waarbij hij blijft praten wanneer hij moet handelen. En als een man zijn innerlijke koning niet kent, kan hij zich niet verplaatsen in een ander en verbindt hij zijn kennis niet aan wijsheid, waardoor hij star wordt en verhardt. Wanneer een man naar de passie en compassie van zijn hart luistert, dan komt hij in contact met een positieve energie die agressie tot assertiviteit verheft en die meedogende beslistheid en genereus leiderschap omvat.

De afgelopen eeuwen hebben we geleefd in een patriarchaat: een samenleving waarin bezit meer werd gewaardeerd dan spirituele rijkdom, denken meer dan voelen, wetenschappelijke kennis meer dan intuïtieve kennis, heteroseksualiteit meer dan homoseksualiteit, mannelijkheid meer dan vrouwelijkheid. Deze denkwijze verliest in het Westen zijn greep: vrouwen zijn bezig met een inhaalslag en kruipen onder het juk vandaan om zichzelf te ontplooien en te laten gelden. Toch werden niet alleen vrouwen onderdrukt; ook mannen hebben geleden onder de eenzijdige of vervormde mannelijke waarden die in het patriarchaat werden bewierookt.

Zo werd het niet gewaardeerd als mannen hun vreugde of verdriet uitdrukten en als zij dat wel deden werden ze belachelijk gemaakt. Mannen werden geacht niet te huilen en leerden hun verdriet te verbergen. De angst voor homoseksualiteit was zo groot dat het voor mannen moeilijk was om echt contact met andere mannen te maken. Mannelijkheid stond voor heldhaftig, standvastig, daadkrachtig, meedogenloos gedrag. Er werd mannen een beeld van ware mannelijkheid voorgespiegeld die nog het meest past bij de krijger, niet zozeer bij de denker en de dichter.

Toen ik bezig was met de research voor mijn historische roman *Vloed*, die speelt aan het einde van de negentiende en aan het begin van de twintigste eeuw, ontdekte ik hoezeer mannelijkheid in die periode van de geschiedenis in het Westen werd uitvergroot, boven op de vervorming die al bestond. Naarmate machines de menselijke spierkracht verdrongen en vrouwen hun eerste rechten opeisten, groeide de aanbidding van mannelijke kracht. In deze perioden lieten de eerste bodybuilders hun spieren bewonderen in wedstrijden en op jaarmarkten, er werden tincturen tegen 'mannelijke uitputting' aangeboden, pillen geslikt ter verhoging van de mannelijke viriliteit en zelfs korsetten gedragen om middelbare mannenbuikjes te verhullen.

Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog klonk er een luide roep om krachtvertoon. Er kwam een wapenwedloop op gang en heel Europa was in de ban van uniformen en militair machtsvertoon. De Amerikaanse filosoof William James vond dat het equivalent van ultieme mannelijkheid oorlog was. In oude tijden woedde er onophoudelijk oorlog en ‘daardoor werden de krijgshaftige stammen geselecteerd’. De Duitse filosoof Hegel zag oorlog ook als noodzaak voor de vooruitgang van de mensheid, als een vorm van een grote schoonmaak. Het was immers altijd een sterker, gezonder, ontwikkelder volk dat zijn macht oplegde aan een ander volk.

De aangeprezen mannelijke kwaliteiten werden uitgebreid met onverschrokkenheid, minachting voor slapheid, opgave van eigenbelang en gehoorzaamheid aan bevelen. Oorlog gold niet langer als een noodzakelijk middel om je te verdedigen, maar werd beschouwd als goed op zichzelf. De ene overwinning na de andere behalen was het probate middel om mannelijke deugden te creëren. Die ideologie paste bij het oprukkende imperialisme, fascisme en communisme. In het midden van de twintigste eeuw moedigde Hitler mannelijkheid zonder zelfbeheersing en nobelheid nog verder aan. De sterkere oefent zijn aangeboren recht op macht uit op de zwakkere, die zich bereidwillig en trots overgeeft – man over vrouw, volk over volk –, zo vond hij. Oorlogszucht werd beschouwd als de grootste mannelijke deugd. Er werd blinde gehoorzaamheid gepropageerd.

De krijger is een bekend archetype. Psycholoog en theoloog Robert Moore schrijft dat de kwaliteit van een ware krijger ligt in het feit dat hij in dienst staat van een goede zaak die groter is dan hijzelf, of dat nu de samenleving, het gezin of een ideaal is. Als de zaak corrupt is of als er helemaal geen zaak is, is hij niet langer een krijger maar een soldaat. En zelfs een moordenaar als er wreedheden om de hoek komen kijken.

‘Macht is in zichzelf neutraal,’ zegt Van der Kroon. ‘Het kan

zowel ten goede als ten kwade worden aangewend. Macht kan in dienst staan van het hart en daarmee positief worden aangewend of zij staat in dienst van het ego en wordt negatief gebruikt. De innerlijke krijger is soms nodig om je te beschermen of om ergens een halt toe te roepen. Een mens moet soms het zwaard heffen.’

Het idee van een innerlijke krijger bevalt me en ik bedenk dat ik die veel te weinig aan bod laat in mijn eigen leven.

‘Het gaat om het eren van het vrouwelijke,’ zegt hij. ‘Als je dat niet eert, kom je ook nooit bij het ware mannelijke. De mannelijke kracht staat stevig als hij geard is in de kracht van vrouwelijke wijsheid. Als je het vrouwelijke niet dient, wordt mannelijkheid hard en onderdrukkend. Een alleen maar mannelijke samenleving wordt te grof. Kijk maar naar het communisme. Die vernielt een landschap door er lelijke fabrieken en betonnen huizenblokken neer te zetten. Het is een afschrikwekkend voorbeeld van een afgrijselijk vormgegeven patriarchaat. Je hebt de wijsheid, de zachtheid, de schoonheid, de kwetsbaarheid nodig. Volgens mij bestaat mannelijkheid om dat te dienen.’

Het is de traditionele taak van mannen om te beschermen, te behoeden, begrijp ik uit zijn verhaal. Mannelijke kracht staat in dienst van het kwetsbare. Het doet me denken aan een indianenstam, de Seneca, waar het opperhoofd een man is, maar die wordt gekozen door de vrouwen van de gemeenschap. Zij beoordelen welke man in het belang van de gemeenschap kan handelen en wijzen hem aan.

In alle boeken die ik over mannelijkheid heb gelezen, wordt er gesproken over het gemis van de vader. Als ik Ton van der Kroon ernaar vraag, begint hij instemmend te knikken.

‘Dat is wat ik in de afgelopen twintig jaar dat ik mannenworkshops geef hoor. Welke mannen ik ook voor me heb – Russische,

Palestijnse of Duitse mannen, jonge of oude mannen – je kunt de klok erop gelijk zetten: zodra we dieper ingaan op de materie, komt er een enorm gemis aan de vader naar boven.’

Ton bedacht een oefening waarbij de ene helft van de groep mannen een buitenste kring vormt die de vaders voorstellen en waarbij de andere helft een kring vormt die de zoons voorstellen. Hij vraagt de mannen in gedachten terug te gaan naar het moment dat ze een jaar of zeven, acht waren en op een pijnlijke manier met hun vader in contact stonden. ‘Mannen breken als luciferhoutjes,’ zegt hij, ‘en er komt een verdriet van dertig, veertig jaar naar boven. Er gaat een beerput open.’

Die vaderhonger is niet van alle tijden. Je zou bijna denken dat het erg geëmancipeerd is als een vader tijd besteedt aan de opvoeding van zijn kinderen, maar duizenden en duizenden jaren was het niet meer dan normaal. In eerdere tijden leefden vader en zoon in elkaars nabijheid, terwijl de vader de zoon een vak leerde: boer, schoenmaker, smid. Dit duurde tot het begin van de industriële revolutie toen vaders in fabrieken en bedrijven gingen werken en zoons door de leerplicht naar scholen moesten waar meestal door vrouwen werd lesgegeven.

De vader als ‘man die op zondag het vlees snijdt’ is dus iets van de laatste honderd jaar. En het heeft voor een hoop ellende gezorgd. Als een zoon te weinig tijd met zijn vader doorbrengt, zal hij vooral door zijn moeder worden gevormd. Hij zal de vrouwelijke opvatting over mannelijkheid overnemen en zijn vader door de ogen van zijn moeder gaan zien. Als dat beeld niet erg rooskleurig is, zijn de gevolgen niet te overzien. Een jongen kan zich ongemakkelijk gaan voelen met zijn man-zijn of zich er zelfs voor gaan schamen. Hij kan denken: ik ben de zoon van beroerd mannelijk materiaal en ik zal waarschijnlijk net zo zijn als hij.

‘Voor een jongen is zijn vader het eerste voorbeeld van mannelijkheid,’ zegt Van der Kroon, ‘en om een man te worden zal hij de verbinding met zijn vader moeten maken. Maar als zijn

vader afwezig is heeft de zoon niemand om zich op te richten. Om de trapeze van de moeder los te laten en over te kunnen springen naar de trapeze van de vader, is het nodig dat zijn vader hem de hand reikt. Als hij niet springt zal hij in een mengeling van afhankelijkheid en afkeer aan zijn moeders trapeze blijven hangen: hij krijgt een soort haat-liefdeverhouding met haar, want eigenlijk wil hij los zijn van zijn moeder. In iedere relatie zal hij het patroon van moeder en zoon herhalen. Hij heeft het gevoel dat mannen de boeven, de sukkel zijn en zal zich gaan inhouden. Zijn mannelijkheid wordt timide, ontkracht. De breuk die in de puberteit had moeten plaatsvinden wordt een lang en slepend gevecht tussen moeders en zonen die te veel met elkaar vergroeid zijn geraakt.

‘En als de zoon wel naar de trapeze van de vader springt, maar geen handreiking krijgt,’ vraag ik, ‘wat dan?’

‘Dan stort hij neer, overdrachtelijk gesproken. Hij mist een gezond mannelijk voorbeeld, wordt onzeker en gaat een extreem beeld van mannelijkheid opzoeken: nepmannelijkheid die bestaat uit rollende spieren kweken, keihard werken, veel vrouwen versieren, crimineel gedrag vertonen, een grote bek hebben.’

‘Ook dochters ondervinden negatieve gevolgen van een afwezige vader,’ zeg ik tegen Ton van der Kroon. ‘Voor een meisje is de vader het voorbeeld van wat ze van een man kan verwachten en hoe ze zich tot hem moet verhouden. Het is een soort blauwdruk van hoe ze diep van binnen denkt dat een relatie eruit zou moeten zien.’

Ton knikt en zegt dat hij zich goed kan voorstellen dat vaderlijke afstandelijkheid het vermogen van de dochter om later een volwaardige, evenwichtige liefdesrelatie met mannen te hebben ernstig kan aantasten.

Er is een man voor nodig om van een jongen een man te maken, dat is me inmiddels wel duidelijk. Hoe goed de moeders het ook

bedoelen, en hoezeer ze ook proberen een positief manbeeld over te brengen, vrouwen kunnen niet van een jongen een man maken. Daarvoor zijn vaders nodig of, als deze afwezig is, volwassen mannen. In oudere culturen was er een moment van initiatie, van inwijding in de mannenwereld, door middel van een ritueel. Bij de Hopi-indianen bijvoorbeeld, nemen de volwassen mannen, gewapend met speren, een jongen op zijn twaalfde mee naar het exclusieve mannengedeelte van de samenleving, waar hij zes weken verblijft en zijn moeder niet ziet.

Meisjes beleven hun eigen initiatie: zij veranderen vanzelf in vrouwen als zij hun eerste menstruatie hebben. Hun moeders of andere volwassen vrouwen helpen hen en vertellen over seksualiteit en de risico's van zwangerschap. Bij jongens mist zo'n moment in onze cultuur. Toch is de overgang van de wereld van de moeder naar de wereld van de vader een essentiële stap op weg naar de zelfstandigheid en autonomie van een man.

‘Een jongen kan pas een man worden als het kinderlijke wezen in hem sterft,’ zegt Van der Kroon. ‘Er is altijd een heldere breuk met de wereld van de moeder – het veilige, comfortabele nest – naar de wereld van de vader – de instabiele, gevaarlijke wereld vol onbekende dingen. Je ziet dat jongens dat van nature in hun puberteit doen: ze zoeken grenzen op en gaan eroverheen, zetten zich af tegen hun moeder, experimenteren met alcohol, nemen risico's, zoeken gevaar op en lopen littekens op.’

‘Dat werpt een heel ander licht op roekeloze puberjongens die niet willen deugen, hè?’ zeg ik.

Van der Kroon lacht. ‘Je zou het kunnen zien als een uitdrukking van hun verlangen naar initiatie. Je hoeft die periode van uitpattingen en gevaarlijke dingen doen inderdaad niet per se als iets negatiefs te zien. Grenzen opzoeken is leerzaam, maar het is prettig als je dat doet met een vader of mentor op de achtergrond die naderhand vraagt: “En wat heb je ervan geleerd?”’

Robert Bly noemt deze periode ‘het vallen van het paard’. Het

is de bedoeling dat jongens zich verwonden, falen en door het stof gaan, anders houden ze hun kinderlijke naïeve hoogmoed en blijven ze een prinsje.

De ziel komt binnen door het gat van de nederlaag. Om een evenwichtige man te worden, moet een jongen transformeren van aanhankelijkheid naar liefde, van jongensachtige overmoed naar mannelijke daadkracht, van agressie naar assertiviteit. Hij moet leren om het zwaard te heffen als het moet – en niet verslaafd te zijn aan harmonie of aan vechten als het niet nodig is.

‘In onze tijd en cultuur moeten we altijd maar de weg naar boven volgen,’ zegt Van der Kroon, ‘het gaat altijd over wijzer worden, successen behalen, carrière maken, beter en sneller worden. De weg naar beneden, die op een puberjongen onweersstaanbare aantrekkingskracht uitoefent, krijgt geen waardering. En dat terwijl juist de afdaling naar de duisternis, de donkere nacht van de ziel, de schaduwkanten van het bestaan, diepe inzichten en grote kracht op kan leveren. Het brengt ons in eerste instantie naar pijn, verdriet en naar het primitieve en dierlijke in ons. Die dingen moet je hebben doorvoeld wil je ze overstijgen. Achter de pijn ligt mededogen, achter de destructie ligt daadkracht en achter het dierlijke ligt de toegang tot onze creativiteit.’

Het gaat erom de schaduwkant van de wereld onder ogen te komen, bedenk ik me. In de wereld bestaat er dood, ongeluk, ziekte, krankzinnigheid, armoede. Als kind word je daarvan weggehouden, maar om volwassen te worden moet je die dingen aanschouwen en erkennen. Een volwassen mens moet zowel de roos als de doornen accepteren en inzien dat het leven ook ongemak, pijn, angst en verdriet kent.

‘Ik zie niet gebeuren dat moderne vaders, ooms en grootvaders met speren jongens bij hun moeder vandaan halen,’ zeg ik. ‘Hoe kunnen we toch een soort moderne inwijding creëren?’

‘Er bestaan nog enkele overblijfselen van initiatie in de vorm van studentenontgroeningen en tot vijftien jaar geleden militair-

re dienstplicht: “Het leger maakt een man van je”. Maar hiervan is de diepere waarde verloren gegaan. Ik zie een rol weggelegd voor de vaders. Tijdens de puberteit, gedurende de middelbare schooltijd, zou een jongen veel tijd alleen moeten doorbrengen met de vader of een vaderfiguur. Iets ondernemen, of dat nou klussen, vissen of voetballen is, is al genoeg. Het gaat erom samen te zijn, elkaar te observeren, opvattingen uit te wisselen, dingen te leren en plezier te hebben.’

Ik vraag Ton van der Kroon of hij zelf zoiets met zijn vader heeft gedaan. Hij schudt spijtig zijn hoofd.

‘Mijn vader heeft de oorlog meegemaakt in Indonesië,’ zegt hij. ‘Hij heeft aan de foute kant gestreden, kwam terug en was emotioneel onthand. Hij sloot zich als een oester. Vervolgens kreeg hij vier zonen en wist hij niet wat hij moest doorgeven en hoe hij dat moest doen. Het gevolg is dat mijn broers en ik hebben gezocht naar het ontbrekende stukje puzzel van mijn vader en naar wat mannelijkheid is, wat met veel verwarring en pijn gepaard ging.’

Hij kijkt me aan en zegt nadrukkelijk: ‘Dat is de opdracht voor mannen in deze tijd: aandacht te schenken aan het begeleiden van hun kinderen, zowel hun dochters als hun zonen.’

Een paar maanden na ons gesprek vindt een lang gepland etentje plaats in een Indiaas vegetarisch restaurant in de Utrechtsestraat. Behalve Ton van der Kroon is ook auteur Tijn Touber, die in een later hoofdstuk aan het woord komt, aanwezig. Op de fiets eraartoe regent en waait het zo hard, dat ik met moeite mijn paraplu kan vasthouden en doorweekt aankom. Op straat zie ik de twee mannen al zitten en ik doe buiten voor het raam een ‘verzopen kat’-act waar ze om moeten lachen.

Even later zitten we achter een tafel met tientallen schaal-tjes Indiase groentenspiezen, dumplings, shish kebabs, curry’s, yoghurtsausjes en chutneys. We praten over onze reizen, boeken, relaties en emoties met een openheid die ik alleen van mijn

vriendinnen en nichtenvrienden ken. De warmte-zonder-bijbedoelingen die deze twee heteromannen tentoonspreiden, stelt me compleet op mijn gemak.

Aan het einde van de avond vraag ik Tijn Touber naar zijn grootste mannelijke voorbeeld.

‘Ghandi,’ antwoordt hij. ‘Hij was volkomen authentiek: als hij een mars liep, kon hij die plotseling staken, hoeveel mensen zich in de dagen ervoor ook hadden aangesloten. Gisteren voelde het goed, maar vandaag voelt het niet meer zuiver. Dat voelde hij en daar handelde hij naar. En hij was inventief: toen een Hindoestaan die een moslimjongetje had vermoord naar hem toekwam om raad, adviseerde hij hem om een moslimwees in huis te nemen en hem op te voeden als een moslim. Dat is geen vergelding, geen straf, dat is de balans herstellen.’

Ton van der Kroon stel ik dezelfde vraag: welke man beschouw jij als je grote voorbeeld?

‘Nelson Mandela,’ zegt hij. ‘Hij behaalde in de gevangenis een overwinning op zichzelf door werkelijk en volledig, vanuit zijn hart, te vergeven. Hij zag in dat iedereen – blank en zwart, zelfs zijn blanke bewakers – gevangen zat in een fout systeem en dat iedereen net zozeer slachtoffer was als hij. Daarmee oversteeg hij zijn boosheid en was hij in staat een goed leider te zijn voor alle inwoners van zijn land.’